

ĮGALINANTI SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ PRAKTIKA, PADEDANTI ASMENIMS SU INTELEKTO NEGALIA (PATIEMS) SPRĘSTI IR SAVARANKIŠKAI GYVENTI

VIRGINIJA MATULAITYTĖ

ASOCIACIJA KAUNO „ARKOS“ BENDRUOMENĖ

Anotacija. 2010 m. ratifikavus Jungtinių Tautų asmenų su negalia teisių konvenciją, Lietuva įsipareigojo ginti negalią turinčių žmonių orumą ir pagarbą, taip pat užtikrinti jiems lygias teises. Šis dokumentas įpareigoja vykdyti konkrečius veiksmus nacionaliniu lygmeniu, todėl socialiniai darbuotojai tampa svarbiais veikėjais, siekiant užtikrinti žmonių su negalia teises šioje srityje. Tyrime analizuojama socialinių darbuotojų praktika dirbant su asmenimis, turinčiais intelekto negalią, siekiama atskleisti jų patirtį, padedant šiems asmenims spręsti kasdienius iššūkius bei gyventi savarankiškai.

Reikšminiai žodžiai: įgalinimas, socialiniai darbuotojai, asmuo su intelekto negalia.

ĮVADAS

Šiais laikais žmogaus teisių tema yra itin aktuali ir dažnai aptariama visuomenėje, ypač atsižvelgiant į negalią turinčius žmones. 2010 m. Lietuva ratifikavo Jungtinių Tautų asmenų su negalia teisių konvenciją (toliau – Konvencija). Vienas pagrindinių jos tikslų, pabrėžiamas 1 straipsnyje, yra ginti negalią turinčių žmonių orumą ir pagarbą; apsaugoti ir užtikrinti visapusišką ir lygiateisį naudojimąsi visomis pagrindinėmis laisvėmis bei žmogaus teisėmis (2006, p. 2). Kaip teigia Ruškus (2021), ši dokumentą ratifikavusi šalis įsipareigoja įgyvendinti

ir perkelti šias nuostatas į nacionalinę teisę, politiką bei praktiką. Pasak Malinausko ir Kalpokienės (2022), kurie remiasi ir kitų autorių (Haley, 2008) patvirtinimais, žmogaus teisių darbuotojai yra socialiniai darbuotojai. Tarptautinė socialinių darbuotojų federacija Visuotinio socialinio darbo etikos principų pareiškimu (IASWW, 2018) teigia, jog dirbdami socialinį darbą jie tiesiogiai užtikrina tiesiogines žmogaus teises ir bet kokio asmens orumo atkūrimą. Svarbu pastebėti, kad, siekiant įgyvendinti socialinės įtraukties diskursą, jį veikė ilgą laiką vyravęs medicininis modelis, o šiuo metu stipriai pabrėžiama žmogaus teisių užtikrinimo paradigma (Malinauskas ir Kalpokienė, 2022).

Pabrėžtina, jog, remiantis 2014 m. patvirtintu tarptautiniu socialinio darbo apibrėžimu, socialinis darbas yra profesija, kurios atstovai, taikydami socialinį teisingumą, pagarbą ir žmogaus teises, skatina ir socialinę sanglaudą, pokyčius bei žmonių išsilavinimą (Irene, 2014). Socialinio darbo kontekste įgalinimas yra siektinas rezultatas, nes šis požiūris pabrėžia apsisprendimo ir individualaus pasirinkimo vertybes bei paremtas žmogaus teisių koncepcija (Adomaitytė-Subačienė, 2019). Kalbant apie socialinio darbuotojo kaip specialisto įgalinimą, pasak Ruškaus, Mažeikienės, Naujanienės, Motečienės ir Dvariono (2013), labai svarbu, kad pirmiausia jis pats būtų įgalintas, nes tik tokiu atveju bus įmanomas ir įgalinantis socialinis darbas.

Visgi, kaip pastebi Gudelytė ir Ruškus (2019), atlikta gan mažai tyrimų ir tuo pat metu neaiškūs socialinio darbuotojo kaip pagalbos priimančio sprendimus specialisto bei žmogaus teisių profesijos atstovo vaidmenys (Gudelytė ir Ruškus, 2019). Verta atkreipti dėmesį ir į šios temos aktualumą socialinio darbo klientų atžvilgiu: kaip žiūrima į žmones su negalia, ar jie gerbiami, ar paisoma jų teisių. Atsižvelgus į situaciją Lietuvoje ir siekiant išnagrinėti, kaip socialiniai darbuotojai dirba su žmonėmis, turinčiais intelekto negalią, pastebima, kad nėra atlikta daug kokybinių tyrimų, kuriuose būtų nagrinėjama socialinio darbuotojo praktika, dirbant su suaugusiais asmenimis, turinčiais intelekto negalią.

Šiame straipsnyje pristatomas tyrimas, kuriuo siekiama atskleisti socialinių darbuotojų praktines patirtis dirbant su asmenimis, turinčiais intelekto negalią. Buvo siekiama:

- 1) Pasitelkus žmogaus teisių perspektyvą aprašyti žmonių su negalia sprendimo priėmimo ir savarankiško gyvenimo perspektyvas.
- 2) Atskleisti socialinio darbo praktikos rūšis su intelekto negalia turinčiais asmenimis iš kritinės teorijos perspektyvos.
- 3) Ištirti, kaip socialiniai darbuotojai įgalina asmenis, turinčius intelekto negalią, savarankiškai gyventi bei spręsti.

ĮGALINANTI SOCIALINIO DARBO PERSPEKTYVA SU ŽMONĖMIS, TURINČIAIS NEGALIĄ

Negalios sąvoka socialinio darbo lauke dažnai vartojama kalbant apie žmogaus teisių užtikrinimo visuomenėje įgyvendinimą. Pasak Lietuvos negalios organizacijų forumo (n. d.) pateikto apibūdinimo apie intelekto negalios bruožus, šis spektras gali būti labai platus, pradedant žmonėmis, kurie kalba sava kalba arba sunkiai kalba, baigiant tokiais, kurie yra savarankiški ir geba bendrauti įprastai, tačiau siekiant juos pažinti svarbu skirti laiko pagarbiam kontaktui užmegzti (Lietuvos negalios organizacijų forumas, n. d.). Jungtinių Tautų Organizacijos (toliau – JTO) Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuro (2010) pateiktame apibrėžime apie negalią pastebima, jog Konvencijoje nėra aiškiai apibrėžtos neįgalumo ar neįgalaus asmens sąvokos, tačiau dokumente nurodytos gairės, susijusios su šia sąvoka ir jos svarba Konvencijai. Preambulėje aiškiai išdėstytas socialinis požiūris į neįgalumą, pripažįstama, kad neįgalumas kyla iš sąveikos tarp sveikatos sutrikimų turinčių asmenų ir požiūrio bei aplinkos kliūčių, trukdančių jiems dalyvauti visuomenėje lygiomis teisėmis su kitais (JTO Vyriausiojo žmogaus teisių komisaro biuras, 2010). Kaip pabrėžia Ruškus (2021), ši Konvencija remiasi žmogaus teisių principais ir siekia sistemškai užtikrinti socialinę asmenų su negalia įtrauktį, remiantis jų orumu ir laisve, kurios neturi būti ribojamos jokiais teisės aktų priemonėmis. Tai reiškia, kad negalios turinčių asmenų laisvė ir orumas turi būti gerbiami ir įgyvendinami, užtikrinant jiems asmeninę pagalbą, prieinamumą prie viešųjų paslaugų ir aplinkų bei tinkamą sąlygų pritaikymą, taip siekiant skatinti jų įtrauktį ir prasmingą dalyvavimą visuomenės gyvenime.

Kaip teigia Smart (2004), svarbu gilintis į skirtingus negalios modelius, nes per juos galima geriau suprasti negalios apibrėžimus, kas padeda suprasti dėl negalios atsirandančius poreikius, be to, jais vadovaujamosi įgyvendinant ir formuojant politiką. Galima išskirti tris negalios modelius: medicininį, socialinį ir žmogaus teisių. Kaip pastebi Neuman ir Bryen (2021), nuo XX a. vidurio, pereinant nuo medicininio socialinio modelio ir humanistinės negalios orientacijos, požiūris į žmones su negalia keitėsi. Šie pokyčiai turėjo įtakos paslaugų teikėjų vaidmens conceptualizavimui bei jų profesiniam rengimui. Žvelgiant iš žmonių su negalia perspektyvos, medicininis modelis juos vaizduoja kaip turinčius fizinių, jutiminių ar psichikos sutrikimų, kuriuos būtų galima visiškai išgydyti ar bent jau bandyti gydyti (Neuman ir Bryen, 2021). Socialinis modelis negalią vertina ne kaip asmens savybę, o kaip kultūrinį konstruktą visuomenės, kurioje žmogus gyvena, o paslaugų teikėjai ar kiti specialistai priima sprendimus už negalią turintį žmogų net ir klausimais, kurie nesusiję su sutrikimu (Brants ir Schippers 2016). Galiausiai žmogaus teisių modelis, kaip teigia Genienė (2021), pabrėžia pamatines asmens vertybes ir teises, neakcentuoja negalios kaip šių teisių pažeidimo. Šis modelis yra išsamus, suvienodina visų visuomenės grupių lygybę įvairių teisių požiūriu bei akcentuoja įvairias individualių asmenų aplinkybes, taip pat daug dėmesio skiriama kovoti su žmogaus teisių pažeidimais ir atpažinti visuomenėje slypinčias neigiamas žinutes (Genienė, 2021). Galima pastebėti, jog anksčiau minėti modeliai yra susiję tarpusavyje ir vis dar vyrauja visuomenėje, tačiau šiame darbe bus labiau atsižvelgiama į žmogaus teisėmis grįsto modelio svarbą ir aktualumą.

Plačiau žvelgiant į šią temą ir gilinantis į žmonių su intelekto negalia gebėjimą pasirinkti istoriją galima atrasti, jog pagal senesnius tyrimus, pavyzdžiui, Wehmeyer ir Bolding (1999), vertinusius suaugusius asmenis, turinčius intelekto negalią, intelekto lygis, amžius ir lytis yra vieni esminių faktorių. Jie rodo, kiek žmogus savarankiškas priimti sprendimus, pasitenkinti gyvenimo būdu ar pasirinkimais, tačiau tam įtakos turi žmogaus gyvenamoji vieta arba darbo aplinka (Wehmeyer ir Bolding, 1999). Lietuva, ratifikuodama Jungtinių Tautų asmenų su negalia teisių konvenciją (toliau – JT ANTK) (2006), įsipareigojo užtikrinti aptariamų

žmonių grupės teises, orumą ir lygiavertiškumą. Konvencijos 9 straipsnyje „Prieinamumas“ teigiama:

<...> šalys, siekdamos, kad neįgalieji galėtų gyventi savarankiškai ir visapusiškai dalyvauti visose gyvenimo srityse, imasi atitinkamų priemonių, kad užtikrintų neįgaliesiems lygiai su kitais asmenimis fizinės aplinkos, transporto, informacijos ir ryšių, įskaitant informacijos ir ryšių technologijų bei sistemų, taip pat kitų visuomenei prieinamų objektų ar teikiamų paslaugų prieinamumą tiek miesto, tiek kaimo vietovėse“ (JT NTK, 2006, p. 6).

Atsižvelgiant į šią informaciją, būtų svarbu išsiaiškinti, kaip socialiniai darbuotojai teikdami paslaugas elgiasi, kiek leidžia patiems žmonėms su negalia priimti sprendimus ir būti savarankiškiems. Dar vienas svarbus aspektas, kurį būtina įvardyti, yra žmonių su negalia savarankiškumo svarba visuomenėje. Kaip teigiama Konvencijos preambulės n) punkte, šalys: „...pripažįsta neįgaliųjų asmeninio savarankiškumo ir nepriklausomumo, įskaitant laisvę rinktis, svarbą“ (JT NTK, 2006, p. 1). Tai reikštų, kad žmogus, turintis negalią, yra toks pat svarbus ir vertingas bei turi teisę savarankiškai priimti gyvenime sprendimus, nevaržant jo laisvės bei kartu prisiimant pasekmes bei atsakomybes, leidžiant jam klysti bei mokytis iš savo klaidų. Kaip pabrėžia Ruškus (2020), nors žmonėms, neturintiems negalios, gali atrodyti, kad savarankiškumo prielaidos yra natūralios, tai netaikoma žmonėms, turintiems intelekto ar psichosocialinę negalią. Mokslininko teigimu, jų teisinis veiksnumas gali būti apribotas, o tai reikštų, jog jie negali visiškai laisvai ir savarankiškai priimti sprendimų dėl finansinių, juridinių ar asmeninių santykių, tokių kaip santuokos sudarymas arba balsavimas rinkimuose.

Apibendrinus apžvelgtą literatūrą galima pastebėti, jog svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad negalios modeliai bei Konvencijos straipsniai nurodo įvairias spręstinas sritis, siekiant užtikrinti šių žmonių teises. Negalios modeliai: medicininis, socialinis ir žmogaus teisių padeda suprasti, kaip žmonės su negalia buvo vertinami praeityje ir kaip šiandienėmis priemonėmis bei politika stengiamasi pagerinti jų padėtį visuomenėje. Konvencijos ir kitų teisės aktų reikalavimai, susiję su prieinamumu, asmenine pagalba, savarankiškumu bei orumu, svarbūs žmonėms su negalia, norint užtikrinti jų lygiavertes galimybes. Svarbu suprasti, jog,

siekiant akivaizdžios pažangos šioje srityje, reikia ne tik teisės aktų, bet ir kultūrinio bei visuomenės požiūrio pokyčių.

KRITINĖ IR ĮGALINANTI TEORIJA SOCIALINIAME DARBE

Kritinė teorija siejama su žmonių įgalinimu įveikti ribotumus, socialinės padėties klasifikavimu ir kritiška refleksija, siekiant išsivaduoti iš suvaržymų ir pasiekti pokyčių. Kritinės teorijos ontologija pabrėžia istorinį realizmą, kai realybė formuojama įvairių socialinių, politinių, kultūrinių, ekonominių, etninių ir lyčių vertybių kontekste (Denzin ir Lincoln, 1994). Siekiant plačiau išanalizuoti socialinio darbo idėjas, pasak Epstein (1999), vienas iš ryškiausių postmodernizmo atstovų Foucault apibrėžia socialinį darbą kaip savęs technologiją, kuri siekia paveikti, normalizuoti ir turėti poveikį savo klientams bei kuriai būdinga kurti įtaką be jėgos, suteikiant galimybę klientams transformuotis ir savanoriškai priimti norminius būdus ir mintis. Kiti mokslininkai, nagrinėję Foucault (1961) darbus, pastebi, kad, kalbėdamas apie galios panaudojimą, jis išskyrė discipliną, kurioje svarbu organizmo veiksmų mechanizmas arba mokymas yra proceso kūrimas ir valdymas, skirtas formuoti ir kontroliuoti normą elgesį, sukuriant tam tikras sąlygas, laiką ir struktūrą, pavyzdžiui, psichiatrinės priežiūros sistemos ar globos įstaigų kūrimą, bei biogalia, kuri skirta kontroliuoti gyventojų skaičių, fiksuojant gimimų, mirties, reprodukcijos ir disfunkcijos duomenis (Blackmore, Hodgkins ir et al., 2012). Foucault darbuose žmonės, turintys negalią, atskleidžiami kaip paklūstantys normų reguliavimo sistemoms, kurios pabrėžia gebėjimus ir racionalumą, nustato diskursyvias ribas ir patologijas, susijusias su neveikiančiais kūnais ir protais (Blackmore ir Hodgins, 2012). Taigi, nagrinėjant kritinės teorijos sampratą, galima suprasti, kad ši siejama su žmonių įgalinimu įveikti ribotumus ir pokyčių per kritišką refleksiją pasiekimu. Ji pabrėžia istorinį realizmą ir galių pasiskirstymą visuomenėje, o įvairios technikos, kaip švietimas, kultūra ir religija, formuoja sąmonę ir prisideda prie ideologijos kūrimo. Taigi, apibendrinant galima teigti, kad įgalinančios perspektyvos suvokimo svarba yra esminė, siekiant užtikrinti profesionalų darbą bei požiūrį į negalią turintį žmogų. Kritinė teorija siejama su įgalinimu įveikti ribotumus ir kritiška refleksija

siekiant pokyčių, todėl socialiniam darbui pritaikant šią teoriją svarbu atsižvelgti į žmogaus stiprybes ir gebėjimus, o ne į negalią.

SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ PRAKTIKA SU ASMENIMIS SU NEGALIA

Pirmiausia siekiant nagrinėti, kaip socialiniai darbuotojai įgalinami dirbti, svarbu pastebėti, kaip įgalinami jų paslaugos gavėjai – žmonės, turintys intelekto negalią. Asmenų su intelekto negalia, savarankiškumas ir sprendimų priėmimų reiškinys labiau tyrinėjami užsienio mokslininkų darbuose. Kaip teigia Neuman ir Bryen (2021), suaugusieji, kurie turi intelekto negalią, negali turėti visiškos nepriklausomybės, tad gali likti nevysiškai integruoti ir nepasiekti savo tikslų.

Kalbant apie socialinio darbuotojo kaip specialisto įgalinimą, pasak Ruškaus, Mažeikienės ir kt. (2013), neįgalintas darbuotojas neprisiims atsakomybės už sprendžiamas problemas ir neinicijuos inovacijų, jausis paklusnus ir pažemintas, o jei darbuotojas pasitikės savo stiprybėmis, galės veikti plačiau, imsis iniciatyvų, prisidės ne tik prie savo, bet ir prie organizacijos sėkmės. Įgalinto darbuotojo ugdymas leidžia jam dalyvauti priimant sprendimus, būsimo pasaulio išvaizdavimo versijas, kritiniu būdu įgyti žinių, numato rizikos prisiėmimą. Toliau, kaip nagrinėja mokslininkai, jei socialinis darbuotojas neįsigalinant, jis negali įgalinti ir kitų žmonių – paslaugos gavėjų, nors jie neturi ir nelygybės, suvokimo bei galių santykių dirbant. Toks savarankiškumo ribojimas pastebimas iš organizacijos pusės (Ruškus et al., 2013). Taigi, galima suprasti, jog socialiniai darbuotojai, remdamiesi stipriųjų pusių požyriu, siekia ne tik teikti paslaugas, bet ir bendradarbiauti su paslaugų gavėjais, skatindami jų dalyvavimą procese ir vertindami stipriąsias puses, taip traktuodami juos kaip problemų ekspertus, tikėdami, jog šie gali būti įvairių idėjų ar galimybių kūrėjai.

Socialinių darbuotojų ir paslaugų gavėjų santykis yra svarbi socialinio darbo dalis. Kaip pastebi Rollins (2019), šių žmonių sąveikos praktika visada buvo ir išlieka esminė šiuolaikinio socialinio darbo tikslų ir tapatybės dalis, o profesionalūs, „pagalba grįsti santykiai“ gali ir turėtų palengvinti kančią bei pakeisti padėtį teikiant pagalbą. Atlikusi tyrimą

apie socialinio darbuotojo ir paslaugos gavėjo santykį Rollins (2019) nustatė, jog jų sąveikos svarba yra būtina siekiant rezultatų, taip pat jei tarp socialinio darbuotojo ir paslaugos gavėjo vyksta intervencija, tai gali tapti unikaliu praktikos metodu, jei pats socialinis darbuotojas veikia kaip sąveikos kūrimo skatintojas.

Apibendrinant, įgalinanti socialinių darbuotojų praktika apima sprendimų priėmimą, bendradarbiavimą su paslaugų gavėjais, darbą bendruomenėje ir etikos normų laikymąsi. Svarbu pabrėžti, jog specialistų parodomas orumas, žmogaus teisių gerbimas ir individualaus dėmesio suteikimas yra būtini, siekiant įgalinti žmones su intelekto negalia ir užtikrinti tinkamą jų gyvenimo kokybę.

DUOMENŲ RINKIMO IR ANALIZĖS METODAI

Tyrime pritaikyta kokybinio tyrimo metodologinė prieiga (strategija). Duomenims rinkti taikytas interviu (naratyvinis-biografinis, pusiau struktūruotas). Šis metodas buvo pasirinktas todėl, kad, pasak Malinausko (2011), naratyvo supratimas gali pasireikšti per žmogaus patirtis ir išgyventas situacijas, o šios pateikiamos trimis būdais: per bendravimą su kitais žmonėmis, per vidinę interpretaciją ir per priimtą dominuojantį suvokimą, kuris buvo sukurtas visuomenės ar perduotas šeimos iš kartos į kartą. Įtraukiant dalyvius į tyrimą buvo taikyta kriterinė atranka. Interviu dalyvavo 9 asmenys: socialiniai darbuotojai ir dirbantys socialinių paslaugų įstaigose. Interviu surinkti duomenys buvo analizuojami dalinai remiantis grindžiamos teorijos (toliau – GT) metodologija, kuri, pasak Glaser ir Holton (2004), yra savarankiška, empiriniais kokybiniais duomenimis paremta tikslinga metodologija. Ją pasitelkus nuolat lyginami duomenys, keliama tyrimo problema, daroma teorinė atranka, kaupiami teoriniai duomenys, formuluojamos koncepcijos, rašomos atmintinės (Žydzžiūnaitė ir Sabaliauskas, 2017, p. 169).

Šiame tyrime analizuojant duomenis pagal Gaižauskaitės ir Valavičienės (2016) pateiktas rekomendacijas, buvo išrinktos svarbiausios kategorijos, sąsajos ar modeliai, o tekstiniai duomenys aprašyti stengiantis išlaikyti jų autentiškumą, interviu dalyvių žodžius, prasmes ir atspindėti tyrimo dalyvio poziciją (*emic*). Galiausiai pasitelkus (*etic*) perspektyvą

buvo pateiktas tyrėjo požiūris, nuostatos, vertybės, įsitikinimai ir vartojamos sąvokos, kurios taip pat parodė reiškinių vertinimą, kaip atrodo tyrėjai (Gaižauskaitė ir Valavičienė, 2016).

TYRIMO DALYVIŲ IMTIS IR ATRANKA

Pasak Žydžiūnaitės ir Sabaliausko (2017), tyrimo dalyvius ir metodą lemia tyrimo objektas, tačiau metodas neturi įtakos tam, koks objektas ar tyrimo dalyviai bus parinkti, todėl tyrėjui svarbu laikytis nuostatos, jog dalyviai turi patirties, kuri susijusi su tyrimo fenomenu (objektu). Šio tyrimo objektas yra socialinių darbuotojų praktika, padedanti asmenims su intelekto negalia spręsti ir savarankiškai gyventi, tad tyrimo dalyviais buvo pasirinkti socialiniai darbuotojai. Tyrimo duomenų rinkimo procesas pradėtas susisiekus su 10 skirtingų socialinių paslaugų organizacijų elektroniniais laiškais dėl atliekamo tyrimo, nurodžius, kokio išsilavinimo turi būti tyrimo dalyvis, pristačius tyrimo tikslą, preliminarį klausimą, tyrimo konfidencialumą ir etiką. Susisiekus telefonu pirminio pokalbio, socialinės darbuotojos davė žodinį sutikimą, buvo sutartas tikslus laikas bei data, kada bus galima atlikti tyrimą, kokiu patogiu tyrimo dalyvėms būdu – ar gyvai, ar nuotoliu. Pirminio pokalbio su tyrimo dalyvėmis metu dar kartą buvo aptartas tyrimo tikslas, konfidencialumo užtikrinimas, apytikslė pokalbio trukmė – numatyta apie 1 val. Tik su 2 iš 9 socialinių darbuotojų tyrimas buvo vykdomas susitikus gyvai bei įrašant mobiliajame telefone integruotu diktofonu. Su kitomis 7 tyrimo dalyvėmis buvo susiskambinta mobiliuoju telefonu arba per „Messenger“ programėlę, pokalbis buvo įrašytas diktofonu. Tyrimo duomenys buvo renkami nuo 2024 m. vasario iki kovo mėn.

Kokybinio tyrimo imties sudarymo būdas, pasak Patton (1990), dažniausiai yra tikslinė imties vienetų atranka. Kaip teigia Rupšienė (2007), atsižvelgdama į Patton (1990) metodologinį paaiškinimą, jog kokybiniame tyrime tyrėjo analitiniai gebėjimai ir tyrimui pasirinktų atvejų informatyvumas labiau siejami su tyrimo išvadomis nei imties dydžio problema, tyrimui svarbu informatyvių duomenų kokybė. Tyrimo dalyviai buvo atrenkami remiantis šiais kriterijais: šiuo metu dirbantys su asmenimis socialinių paslaugų įstaigose, būtinai turintys

socialinio darbo išsilavinimą ir dirbantys ar dirbę su intelekto negalia turinčiais asmenimis. Kitas svarbus aspektas renkantis tyrimo dalyves – šios darbuotojos turi turėti socialinio darbuotojo išsilavinimą ir ne mažiau kaip vienerių metų darbo su intelekto negalia turinčiais žmonėmis patirtį.

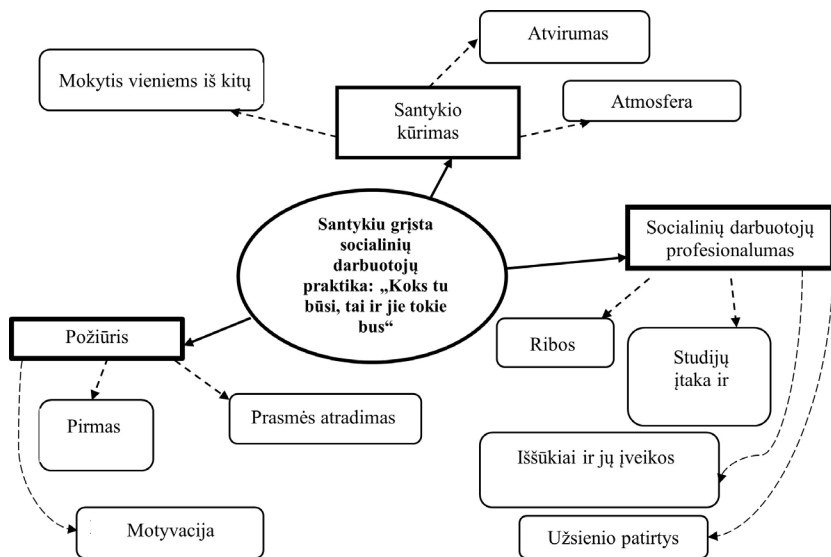
TYRIMO ETIKA

Atliekant tyrimą remiamasi bendraisiais tyrimo etikos principais: savanoriškumo, privatumo, konfidencialumo, anonimiškumo ir pagarbos asmeniui (Bitinas et al., 2008). Tyrėjo vaidmuo šiame darbe buvo gan aktyvus, siekiant išanalizuoti socialinių darbuotojų patirtis imant biografinį / naratyvinį interviu, užduodant klausimus, reaguojant į tyrimo dalyvių pastebėjimus ir pasidalinimus. Svarbu pabrėžti, kad prieš kiekvieną interviu iš kiekvieno tyrimo dalyvio buvo gautas žodinis sutikimas dalyvauti šiame interviu ir atsakyti į klausimus tiek išsamiai, kiek patys nori. Atlikdama tyrimą tyrėja stengėsi atskleisti objektyvias patirtis, perspektyvas ir reikšmes, t. y. kaip tyrimo dalyviai aiškina išgyventas patirtis.

TYRIMO REZULTATAI

SANTYKIU GRĮSTA SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ PRAKTIKA: „KOKS TU BŪSI, TAI IR JIE TOKIE BUS“

Socialiniams darbuotojams siekiant teikti įgalinančią praktiką, buvo pastebėta, jog santykio kūrimas kaip pagrindinis įgalinimo šaltinis yra esminė darbuotojo kasdienybės dalis. Analizuojant šią temą buvo išskirtos trys kategorijos ir šiuo principu sukurtas konceptualus žemėlapis, pavaizduotas 1 pav.: kategorijos, subkategorijos ir jų tarpusavio ryšys.

1 PAV. SANTYKIŲ GRĮSTOS SOCIALINIŲ DARBUOTOJŲ PRAKTIKOS BRUOŽAI, ATSPINDINTYS, KAIP TAI PASIREIŠKIA DIRBANT SU INTELEKTO NEGALIĄ TURINČIU ASMENIU

Pastaba. Parengta autorės, remiantis tyrimo duomenimis.

Santykio kūrimas

Atvirumas. Atliekant tyrimą, socialiniai darbuotojai įvardijo atvirumą kaip vieną dažniausiai pasikartojusių savybių, kurią turi žmonės su intelekto negalia. Tyrimo dalyvė Gintarė pastebi, jog kiti tokį atvirumą ar tiesmuką kartais galėtų laikyti naiviu, tai gali būti vertinama kaip geri arba patrauklūs bruožai. Šis tiesmukas bendravimas palieka išpūdį kaip šiltas ir priimtinas, net jei kartais tai reiškia kritiką:

„Tu šiandien negražiai apsirengei, negražus megztukas“, būna ir tokių, bet būna ir sako: „Tu kaip ir šiandien gražiai atrodai.“ Labai viskas, tokia šilumos forma, ten šiluma. Pasako kažką negatyviai, tai ne tai, kad tave nužeminti, bet tiesiog, kad pasisako žmogus, ir aš priimu jo kritiką ir „fainai“, ir aš sakau: „Ačiū.“ Iš tikrųjų gal kitą kartą nesimausiu, dar kažką, bet viskas taip šiltai (interviu su Gintare, 2024 m. kovo 2 d.).

Atmosfera. Socialiniams darbuotojams labai svarbi ir aplinka, kurioje būdami ir dirbdami jaučiasi priimti. Tyrimo dalyvė Veronika įvardija, kad žmonės su negalia sukuria tokią atmosferą, jog ji patiria džiaugsmą būdama su jais, kartu įvardija, kad priėmimo jausmas vis dar skatina ją dirbti:

Jų buvimas buvo toks, kad aš jaučiausi priimta, tai jie mane priėmė. Ir iki šiol mano turbūt tas motyvas yra, kodėl aš čia esu. <...> Tie mano bruožai, kurie man patinka ir jie aš vertinu kaip geri ir žmogiškieji, ir tie gerieji. Manau, jie nebūtų taip labai išsiskleidę arba atsiskleidę tie kiti kažkokie bruožai, kur man jie nelabai patinka. Žmonės su negalia moka taip būti taip, kad aš būdama su jais sau patinku (interviu su Veronika, 2024 m. vasario 21 d.).

Mokymasis vieniems iš kitų. Veronika pabrėžia, kad žmonės su negalia padeda jai išlaikyti vertybes, pavyzdžiui, melstis. Tai labai svarbu gyvenime ir darbe, net jei kartais tenka orientuotis į efektyvų darbą ir laikytis griežtų terminų, jie vis tiek primena darbuotojams, kas svarbu, padeda laikytis dienotvarkės. Tai, kad žmonės su negalia vertina malda, padeda jai pačiai prisiminti dabartį ir kaip svarbu kurti ryšius su aplinkiniais žmonėmis:

Dar malda yra labai svarbu ir tam tiek mes orientuojamės į socialinį verslą ir į efektyvų darbą. Kartais vis tiek būna tokio norisi efektyvesnio darbo proceso, rezultato ir užsakovai yra, turime terminus, kada ką pagaminti, tai, pavyzdžiui, kokia malda jinau tokia labai iškrepta iš konteksto, kaip sakant, yra iš kitos sferos jau dalykas ir jie yra tie, kurie nuolat atstovait, kad jiems svarbu malda ir kažkaip taip sugrąžina, kad yra svarbu ir čia tuos darbus spėsime, padarysime susiplanuojame, bet malda yra svarbu. Tai aš sakyčiau, kad jie labai kuria dienotvarkę (interviu su Veronika, 2024 m. vasario 21 d.).

Požiūris. Tyrimo dalyvė Asta suvokia, kad dirbant socialinį darbą su žmonėmis su intelekto negalia reikia kantrybės ir supratimo, rezultatai gaunami natūraliai bendraujant ir praktikuojantis. Ji pastebi, jog per tam tikrą laiką pati nebesitiki greitų pokyčių ir nespaudžia nei savęs, nei paslaugos gavėjų, norėdama pasiekti rezultatų:

Mes negalim tų nepatogių temų kažkaip išvengti, ignoruoti, apie tai nekalbėti. Turime turėti tą platesnį požiūrį. Aš jau nekalbu apie tai, kad mes

esame socialiniai darbuotojai. Tai mes iš viso jokių neturėtume turėti, jokių nusistatymų (interviu su Asta, 2024 m. vasario 22 d.).

Pirmas išpūdis. Socialinė darbuotoja Irena, pirmą dieną susidūrusi darbe su žmonėmis su intelekto negalia, buvo šokiruota, kiek daug jų susirinko. Nepaisydama to, nusprendė prisijungti prie veiklos. Greitai įsitraukė, rado bendrą kalbą su šiais žmonėmis. Irena džiaugėsi supratusi, kad tai, ko iki tol bijojo ir vengė, nebuvo taip baisu, kaip atrodė iš pradžių:

Tai tas džiaugsmas atėjo, kai, atrodo, kažkada taip galvojau, kad tai bus neįmanoma, kad kažko net ir bijojai, vengdavai susitikti, ateidavo iš šonų ir kaip pažįsti giliau tą žmogų ir artimiau, tai buvau: „Wow, tai nėra taip baisu!“ (interviu su Irena, 2024 m. kovo 1 d.).

Prasmės atradimas. Socialinės darbuotojos pabrėžia, jog dirbdamos su žmonėmis su intelekto negalia atranda prasmę, kuri teikia gerovę bei laimę tiek joms, tiek patiems paslaugų gavėjams. Jos išvelgia draugystę paremto santykio vaidmenį ir mato save kaip žmonių, kuriems reikia ne tik praktinės pagalbos, bet ir emocinio palaikymo, padėjėjas:

Tai yra mūsų tas variklis, kad tas žmogus gyventų ir laikytųsi, ir kad jam gera ateiti į mūsų centrą būtų, pakalbėti, pasijuokti ir draugystės tarpusavyje pas juos yra. Tai man atrodo, taip ir taip ir reikia važiuoti, nežiūrėti (interviu su Danute, 2024 m. vasario 19 d.).

Motyvacija. Tyrimo dalyvė Diana jaučia, kad darbas su šiais žmonėmis suteikia jai tikrąją prasmę ir džiaugsmą, mato, kad jos pastangos duoda teigiamų rezultatų ir leidžia jiems jaustis geriau. Ji vertina nuoširdumą ir emocijas, kurios lydi šią patirtį, jaučiasi motyvuota ir tai įkvepia ją kiekvieną dieną:

Tai tikrai visi šitie maži pasiekimai ir įgalinančios tos patirtys, jos turbūt labiausiai motyvuoja ir man duoda tą džiugėsį, kad aš tikrai noriai einu į darbą. Aš žinau, kad kiekviena ta diena nenuėjo veltui, man nereikia ieškoti gyvenimo prasmės – ką aš čia darau? Kam aš šiam pasaulyje skirta? Turbūt ateina visiems gyvenime tas etapas, kai pradeda klausti. Man to nereikia, aš žinau, dėl ko aš esu, dėl ko aš čia ir kaip galiu pakeisti dalykus, ir tai labai smagu tą žinoti (interviu su Diana, 2024 m. kovo 14 d.).

Socialinių darbuotojų profesionalumas

Socialinės darbuotojos kuria santykius su žmonėmis su intelekto negalia, pagrįstus atsakomybe ir pasitikėjimu. Joms svarbu turėti aiškų tikslą ir nebijoti eksperimentuoti, būti kūrybingoms, o tai kartu kuria ir profesionalų, pasitikėjimu grįstą santykį. Ši atsakomybės ir pasitikėjimo kombinacija leidžia joms augti ir megti ryšį su paslaugos gavėjais. Joms svarbu, kad žmonės su intelekto negalia jaustųsi vertinami ir būtų iniciatyvūs. Jų pasitikėjimas šiais asmenimis skatina būti iniciatyvius ir savarankiškus:

Turime vieną bičiulį, kuris pats nori, pavyzdžiui, jeigu vyksta popieriaus karpymas ir sako: „Tau būti nereikia, aš galiu apsiimti ir nu jeigu ką, aš pranešiu.“ Tai mes visiškai juo pasitikime ir jie, pavyzdžiui, keturiose karmo popierių ir nėra ten darbuotojų, niekas nesėdi, jie yra šalia, jie yra už sienos – durys atidarytos. Aš girdžiu, ką daro, bet man nereikia sėdėti, nes aš pasitikiu juo ir, pavyzdžiui, irgi labai iniciatyvūs, jeigu reikia kažkur važiuoti (interviu su Gintare, 2024 m. kovo 2 d.).

Ribas. Viena dažniausiai pasikartojusių temų apie darbą su žmonėmis su intelekto negalia buvo, kaip svarbu nustatyti ir brėžti ribas. Socialinės darbuotojos akcentavo, jog svarbu nustatyti ribas dirbant su žmonėmis su negalia. Jos pabrėžė, kad ribų brėžimas būtinas, siekiant išlaikyti profesinį ir asmeninį santykį, užtikrinti paslaugos gavėjų gerovę ir darbuotojų patogumą bei saugumą. Ribų brėžimas padeda išlaikyti pusiausvyrą tarp draugiškumo ir profesionalumo bei sąžiningą ir pagarba grįstą santykių dinamiką:

Taip, tai atėjo šitas supratimas, kai tu dirbi ir supranti, atrodo, tu esi labai geras jiems, bet iš tikro gal ne visada reikia būti tokiu, gal ne visą laiką reikia būti tuo geru, turi rasti, kaip aš sakau, pusiausvyrą – tarp to gerumo ir to profesionalumo, ir to griežtumo, ir to visko. Negali tu visą laiką, jeigu prie tavęs ten atrodo kažkas, tai nėra gerai. Vėl, reikia šituos dalykus labai pajusti ir stengtis kažkaip tai, kaip čia pasakius, ribą jausti (interviu su Sonata, 2024 m. vasario 29 d.).

Studijų įtaka ir žinios. Studijos socialinio darbo srityje suteikė daugiau nei vien teorinių žinių – padėjo įgyti praktinių įgūdžių ir suprasti svarbius profesijos principus. Tyrimo dalyvėms tai padėjo suprasti, kad jų tikrasis pašaukimas yra socialinis darbas, arba leido suvokti

profesionalumo ir tinkamo atstumo su klientais išlaikymo svarbą. Taip pat juos teigė, jog teorinės žinios universitete buvo svarbios, o praktika leido pritaikyti jas darbe:

Kaip aš sakau, man universitetas tai davė tokių teorinių žinių, bet tų praktinių nedavė. Labai daug tos teorijos, kuri dabar nusėdo giliai manyje kažkur, tai va čia viskas ateina per praktiką. Ir gal kolegos labai buvo tokie šilti, artimi, paprasti ir leido viską daryti (interviu su Irena, 2024 m. kovo 1 d.).

Iššūkiai ir jų įveikos būdai. Atlikus tyrimą buvo galima pastebėti, jog nemažai socialinių darbuotojų susiduria su įvairiais iššūkiais. Dažniausiai tai buvo įvardijama kaip perdegimas ar motyvacijos stoka. Tyrimo dalyvė Veronika pastebi, jog, pradėjus dirbti su žmonėmis su intelekto negalia, iššūkiai buvo sunkūs, tačiau laikui bėgant jie tapo įprasti.

Tai tarsi taip, yra ta sritis man sava yra ir tokio jau kažkokio, nežinau, gal mažai ugnies ar kažko, gal kažkokių naujovių, pokyčio ar kažko gal norėtusi, tik nežinau, kokio. Kokios ugnelės kūrybai toliau, tai nežinau. Rutinos yra atsiradę, tai tyrinėju, ar čia taip negali žmogus visą laiką degti, ar čia jau perdegimas, ar čia tiesiog toks etapas ir ateis kitas (interviu su Veronika, 2024 m. vasario 21 d.).

Užsienio patirtys. Tyrimo dalyvė Diana dalijasi savo pirmu įspūdžiu ir žiniomis apie organizaciją, kuri atnešė į Lietuvą užsienio patirtį, skatinančią gerbti ir vertinti kiekvieną žmogų, nepaisant jo negalios. Taigi, visos trys socialinės darbuotojos išsakė norą pritaikyti ir perteikti gautą patirtį, siekiant pagerinti žmonių su intelekto negalia gyvenimą:

Galų gale apie šią organizaciją aš galėjau ir pati pasiskaityti, ir aš pasiskaičiau, kas tai yra, kokia čia užsienio patirtis ir ką bando į Lietuvą atnešti, ir man tai labai tiko čia, kad čia ir buvo kalba apie žmones, kad jeigu tai yra žmogus, kad ir koks jis yra žmogus, vertas pagarbos, orios būties ir viso ko kito, ką gali jis gauti taip, kaip ir aš, ar duoti galų gale (interviu su Diana, 2024 m. kovo 14 d.).

Taigi, santykio kūrimas ir atvirumas leidžia socialiniams darbuotojams efektyviai bendrauti ir dirbti su žmonėmis su intelektine negalia, skatina sąmoningumą, empatiją ir gebėjimą priimti kitus. Tyrimo metu pastebėta, jog per tam tikrą laiką atsiranda pasitikėjimas tarp socialinių darbuotojų ir paslaugų gavėjų, o bendravimas skatina mokytis ir

tobulėti. Taip pat galima atkreipti dėmesį, jog socialiniai darbuotojai pastebi savo požiūrio pokyčius dirbdami su žmonėmis su negalia, jie tampa kantrūs, supratingi ir orientuojasi į įgalinimą bei prasmingą ryšį. Galiausiai socialiniams darbuotojams svarbu nustatyti ribas ir išlaikyti profesionalų santykį, kad būtų užtikrinta veiksminga ir saugi pagalba, todėl ribų brėžimas ir atsakomybės prisiėmimas rodo specialisto profesionalumą.

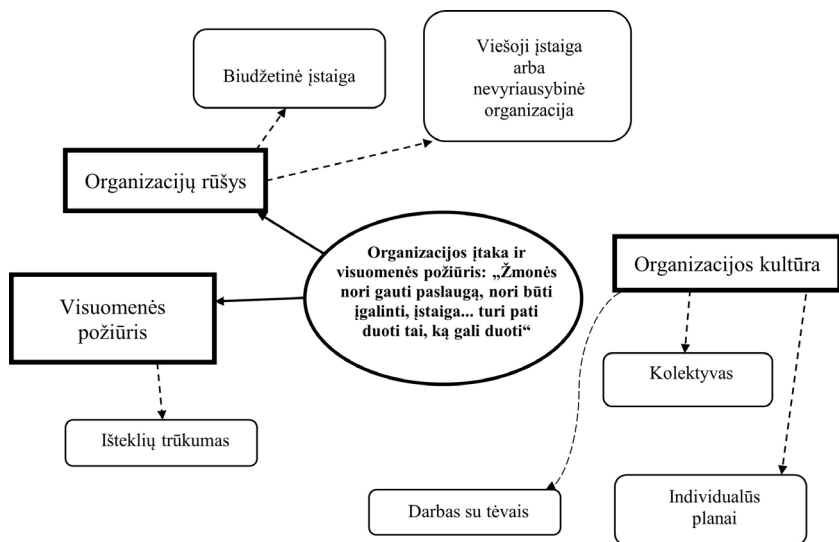
ORGANIZACIJOS ĮTAKA SOCIALINIAMS DARBUOTOJAMS IR VISUOMENĖS POŽIŪRIS Į NEGALIĄ: „ŽMONĖS NORI GAUTI PASLAUGĄ, NORI BŪTI ĮGALINTI, ĮSTAIGA... TURI PATI DUOTI TAI, KĄ GALI DUOTI“

Socialiniams darbuotojams siekiant teikti įgalinančią praktiką, pastebėta, jog organizacijos bei visuomenės įtaka turi reikšmės siekiant kurti įgalinančią asmenų su intelekto negalia praktiką. Analizuojant šią temą buvo išskirtos trys kategorijos ir šiuo principu sukurtas konceptualus žemėlapis, kuris pavaizduotas 2 pav.: kategorijos, subkategorijos ir jų tarpusavio ryšys.

Organizacijų rūšys

Biudžetinė įstaiga. Socialinės darbuotojos dalijasi teigiamomis išvalgomis apie darbą biudžetinėje įstaigoje. Jos pabrėžia, kad ten viskas paprasta, džiugina tai, kad darbuotojai yra girdimi ir matomi, todėl jaučiasi geriau. Socialinės darbuotojos pabrėžia centrų kultūrą, kuri leidžia žmonėms būti savimi ir nesukuria jokio spaudimo. Tyrimo dalyvės pažymi, kad jų darbas biudžetinėje įstaigoje suvokiamas kaip prasmingas ir perspektyvus, jos noriai dirba, jaučiasi gerai:

Šitie dalykai kai kurie džiugina, iš tikrųjų, kad ir mus girdi, ir mato, ir kažką daro, ir nesako: „Nu kada nors“, bet čia ir dabar pradėjo daryti, tai tas labai kažkaip tai gerai, džiaugiuosi, lengviau. <...> Tai per tą paprastumą, per tą lengvumą, kad nereikia nieko spausti, tiesiog mūsų gal kultūra bendra yra mūsų centre tokia (interviu su Irena, 2024 m. kovo 1 d.).

2 PAV. ORGANIZACIJOS IR VISUOMENĖS POŽIŪRIO ĮTAKA ĮGALINANČIAI SOCIALINIO DARBUOTOJO PRAKTIKAI (PARENGTA AUTORĖS, REMIANTIS TYRIMO DUOMENIMIS)

Iš kitos pusės, socialinės darbuotojos turi kiek kitokią patirtį biudžetinėje įstaigoje, jos pabrėžia sudėtingas sąlygas ir sisteminės problemas, su kuriomis susidūrė ten dirbdamos. Tyrimo dalyvės pastebi institucinio mąstymo ir žmogaus teisių ribojimus, kurių nebuvo laikomasi šioje įstaigoje:

Aišku, tokiuose globos namuose, tu ten su žmogaus teisėmis nelabai ir dabar ką nors padarysi, ir šiuo metu. Ten vis tiek yra tas, kaip aš sakau, „biškį nužmoginimas“ yra likęs, bet ne toks didelis kaip anksčiau, kad buvo, bet yra. Tą reikia suprasti, kad kitaip nebus, kad jie rinktis negali (interviu su Sonata, 2024 m. vasario 29 d.).

Viešoji įstaiga arba nevyriausybinių organizacija. Visų socialinių darbuotojų patirtis siejama su nevyriausybinių organizacijomis, kuriose jie jaučiasi kaip šeimoje. Dirbdamos ten jos pabrėžia svetingumą ir dėkingumą už galimybę augti ir vystyti savo įgūdžius. Tai vieta, kur jos jaučiasi laisvos būti savimi, vertinamos kaip asmenybės, nevaržomos griežtų taisyklių:

Tai kaip ir pasiteisino ir nevyriausybinė organizacija, ir ta sritis faina. Tai toks tas kelias, toks visai ilgas, bet fainas su tais pasibandymais, kur aš galvoju, nu gera patirtis išbandyti tas kitas sritis, kad tu suprastum, kas tau tinka ir kas tau tikrai netinka (interviu su Veronika, 2024 m. vasario 21 d.).

Organizacijos kultūra

Kolektyvas. Visų socialinių darbuotojų patirtys kolektyve daugiausia siejamos su šilta ir draugiška atmosfera, bendradarbiavimu. Jos akcentuoja gebėjimą palaikyti vieni kitus, dalintis patirtimi, konsultuotis ir bendradarbiauti, kad įveiktų iššūkius. Tyrimo dalyvė Vaiva pastebi, kad jų įstaigoje labai draugiškas ir šaunus kolektyvas, turi daugybę bendradarbiavimo galimybių, įskaitant intervizijas, supervizijas ir apsitarimus. Ji akcentuoja, kad visada jaučiasi palaikyta, gali pasikonsultuoti su bet kuriuo kolega bet kuriuo metu, o tai kuria aplinką, kurioje ji nesijaučia vieniša:

Kas liečia mūsų įstaigą, tai tikrai, pas mus dirba labai šaunus kolektyvas. Mes turime ir intervizijas, ir supervizijas, ir apsitarimus. Visada jauti komandoje savo kolegas – pagalbos ranką išties, visada gali pasikonsultuoti, pasikreipti... <...> Taip, aš sakau, pas mumis organizacijoje labai daug bendradarbiavimo ir tikrai gali drąsiai bet kada pasikreipti į bet kurį kolegą. Vieni kitus ir palaikome, ir pasitariame, jei kažkas įvyko ten, ekstra susibėgi, pasikalbi, darom tą tą tą. Nesijauti organizacijoje vienas, kolegiskumo labai daug (interviu su Vaiva, 2024 m. vasario 28 d.).

Darbas su tėvais. Socialiniame paslaugų sektoriuje dirbant su paslaugos gavėjais neišvengiamas darbas ir su jų aplinka – artimaisiais ar globėjais. Tyrimo dalyvių patirtys atskleidžia, jog darbas su tėvais yra sudėtingas, bet svarbus, kelia įvairių emocinių bei praktinių iššūkių. Tyrimo dalyvė Vilija pasakoja, kad susidurdavo su nemažai problemų, ypač su artimaisiais, kurie dažnai norėdavo daugiau pagalbos nei įstaiga galėjo suteikti:

O problemų, būdavo nemažai problemų, su artimaisiais gal, kurie nori daugiau negu gali įstaiga suteikti. Norėdavo, kad daugiau pagalbos gautų žmogus, kad mažiau mokėti reikėtų jam, ta prasme daug dalykų tėvų, tikėtina, nes emocinis krūvis būdavo visai sudėtingas, nes tėvai irgi būdavo visai nusivylę kažkodėl savo ar gyvenimu, ar kažkuo, tiesiog būdavo dažnai

toksai krūvis iš kai kurių tėvų, kad nepakanka, mažai dėmesio, blogai dirbi, tokie požiūriai (interviu su Vilija, 2024 m. kovo 4 d.).

Individualūs planai

Socialinės darbuotojos išreiškia skirtingus požiūrius į individualius socialinės globos planus (toliau – ISGP). Gintarė teigia, kad svarbu, jog žmonės su intelekto negalia patys aktyviai dalyvautų nustatant tikslus, o Vilija pabrėžia, jog planai turi būti pritaikyti kliento poreikiams ir norams, nes svarbiausia, kad jis jaustų prasmę ir motyvaciją juos įgyvendinti:

Tai tas vyksta per pokalbį, bet labai atsargiai, nes jeigu aš turiu tokią vos ne teoriją, kad jeigu aš ir išsiūlysiu tikslą, žmogus ir nedarys, jis turi pats pasakyti ir turėti tam motyvacijos (interviu su Gintare, 2024 m. kovo 2 d.).

Tada tiesiog planų, kur individualių planų kūrimai, pavyzdžiui, pats darbas – atrodo, nedaug, bet sėdi, darai ir jeigu tu nori įtraukti žmogui į tai, užtrunka begalę laiko, nes tai sulėtėja tris keturis kartus tas procesas (interviu su Vilija, 2024 m. kovo 4 d.).

Iš esmės socialinės darbuotojos atkreipia dėmesį į tai, kad ISGP turi būti pritaikyti konkrečios paslaugos gavėjo situacijai, jo norams ir galimybėms įgyvendinti.

Visuomenės požiūris

Atlikus tyrimą nustatyta, jog socialinės darbuotojos pastebi, kad visuomenės požiūris į žmones su intelekto negalia pamažu keičiasi, tačiau vis dar yra daug stereotipų ir klaidingų nuostatų. Jos susiduria su klausimais apie tai, kaip galėtų dirbti su šiomis grupėmis, ar galima ko nors iš jų išmokti. Jos tikisi, kad visuomenės požiūris pagerės ar net jau ir pagerėjo per tam tikrą laiką. Svarbiausia – aktyviai dalyvauti visuomenėje, rodyti ir parodyti, kad žmonės su negalia yra dalis visuomenės ir nereikia jų bijoti:

Jis prasilenkia su praktika, ir tai kelia moralines dilemas, bet realiai pats kontaktas su žmogumi, aš labai tikiuosi, išliko toksai, bet, manyčiau, vertinti geriausiai galėtų tik žmonės, su kuriais dirbu aš, nes galiu savo

neteisingą vaizdinį pamatyti savyje, tai reikia tokios refleksijos žmonių (interviu su Vilija, 2024 m. kovo 4 d.).

Išteklių trūkumas: „Trūksta rankų“

Tiek viešųjų ar NVO, tiek biudžetinių įstaigų socialinės darbuotojos išreiškė susirūpinimą dėl išteklių trūkumo dirbant su žmonėmis su intelekto negalia. Jos pabrėžė, kad svarbu skirti pakankamai dėmesio kiekvienam žmogui ir pasiūlyti individualų požiūrį bei pagalbą. Tačiau dėl ribotų išteklių jos jaučia įtampą, susiduria su sunkumais, susijusiais su darbo krūviu, daug lankytojų ir nepakankamu darbuotojų skaičiumi. Jos taip pat išreiškė troškimą didinti darbuotojų skaičių ir mažinti lankytojų skaičių vienoje erdvėje, kad būtų galima kiekvienam žmogui skirti individualaus dėmesio. Be to, svarbu turėti pakankamai finansinių išteklių kokybiškoms paslaugoms užtikrinti visiems žmonėms, atitinkančioms jų poreikius. Taigi jos siekia sisteminės pagalbos ir didesnio finansavimo, kad būtų galima visiems žmonėms užtikrinti tinkamas paslaugas ir galimybes:

Kad ir kaip sudėtinga būtų įstaigoje, kurioje nėra daug darbuotojų, bet bandyti duoti žmogui daryti pačiam dalykus, tai gali tikrai sudėtinga būti. Jeigu nėra įstaigoje darbuotojų, nes valstybė tiesiog neskiria išteklių, tokia situacija yra, tai, bet vis tiek duoti jam pačiam daryti, nes jeigu jis nedarys, jis vaikštinės iš vieno kampo į kitą ir jiems prasmės reikia, kaip ir bet kuriam žmogui. Padėti jiems rasti tą gyvenimo prasmę, kodėl jis ten yra tuose namuose, ką jis gali padaryt, kad jo gyvenimas būtų geresnis ir prasmingesnis (interviu su Vilija, 2024 m. kovo 4 d.).

Taigi, apibendrinus galima teigti, kad, kalbant apie organizacijos rūšis, biudžetinės įstaigos subkategoriją, išryškėjo, jog vyrauja gan dviprasmiškas požiūris į šią instituciją – pačių darbuotojų, kurios dirba ten šiuo metu bei prieš tai čia dirbusių socialinių darbuotojų, kurios nemažai kritikavo šią įstaigą. Atkreipus dėmesį į organizacijos kultūros kategorijos – kolektyvo – subkategoriją, pastebėta, jog dauguma socialinių darbuotojų teigia, jog dirba gan draugiškuose ir palaikančiuose kolektyvuose. Tik viena tyrimo dalyvė pasidalino neigiama patirtimi. Taip pat kalbant apie darbą su tėvais išryškėjo socialinių darbuotojų pastabos jiems, jog reikalinga pagalba, o tai kartais veikia ir jų bendradarbiavimą.

Tiek viešųjų ar NVO, tiek biudžetinių įstaigų socialinės darbuotojos išreiškė susirūpinimą dėl ribotų išteklių, kai kalbama apie darbą su žmonėmis su intelekto negalia. Jos pabrėžė, kad reikia skirti pakankamai dėmesio kiekvienam asmeniui ir teikti individualią pagalbą bei palaikymą, tačiau, nepaisant to, jos jaučia įtampą ir patiria sunkumų, susijusių su darbo krūviu, daug klientų ir ribotu personalo skaičiumi. Jos taip pat išsakė norą didinti darbuotojų skaičių ir mažinti klientų skaičių vienu metu, siekiant užtikrinti kokybišką individualų dėmesį.

ASMENŲ SU INTELEKTO NEGALIA ĮGALINIMAS: „MES REALIAI DIRBAME DĖL JŲ IR DĖL JŲ NORO“

Šiame tyrime buvo svarbu pabrėžti, kaip ir ar žmonės su intelekto negalia įgalinami socialinių darbuotojų, kurie su jais dirba. Analizuojant šią temą buvo išskirtos trys kategorijos ir šiuo principu sukurtas konceptualus žemėlapis, kuris pavaizduotas 3 pav.: kategorijos, subkategorijos ir jų tarpusavio ryšys.

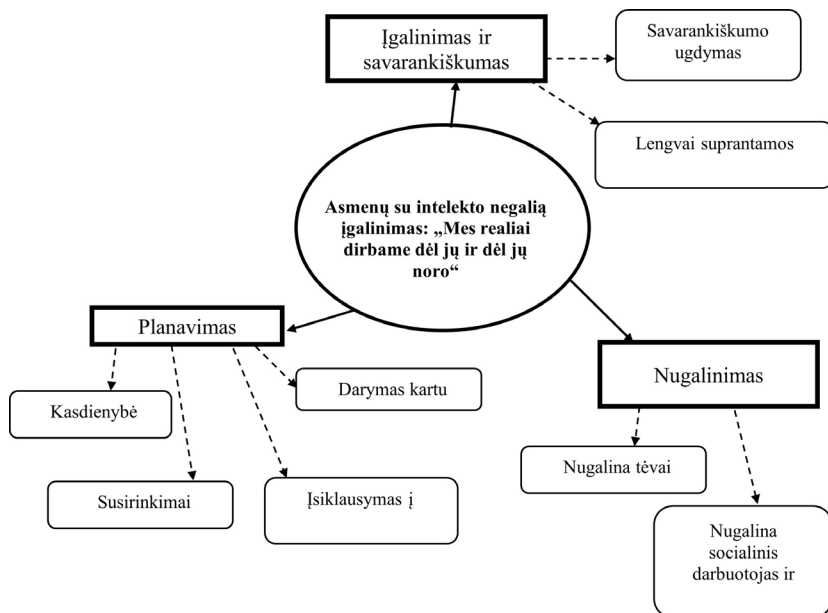
Įgalinimas ir savarankiškumas

Savarankiškumo ugdymas. Apie žmonių su intelekto negalia savarankiškumo bruožus galima sužinoti iš skirtingų socialinių darbuotojų patirčių. Tyrimo dalyvė Gintarė dalinosi patirtimi, jog žmonės su intelekto negalia imasi užduočių be papildomo palaikymo, taip parodydami iniciatyvumą bei pasitikėjimą savimi:

Tikrai galiu pasakyti, kad ne visi, nes yra negalios labai skirtingos, bet tie, kurie gal yra aukštesnio intelekto, jie yra labai iniciatyvūs. Turime vieną bičiulį, kuris pats nori, pavyzdžiui, jeigu vyksta popieriaus karpymas, ir sako: „Tau būti nereikia, aš galiu apsiimti ir nu jeigu ką, aš pranešiu.“ Tai mes visiškai juo pasitikime ir jie, pavyzdžiui, keturiese karmo popierių ir nėra ten darbuotojų, niekas nesėdi, jie yra šalia, jie yra už sienos – durys atidarytos. Aš girdžiu, ką daro, bet man nereikia sėdėti, nes aš pasitikiu juo (interviu su Gintare, 2024 m. kovo 2 d.).

Socialinė darbuotoja Vilija pabrėžia, jog svarbu leisti žmonėms su intelekto negalia patiems spręsti, padėti ir priimti sprendimus, o ne primesti juos patiems darbuotojams:

Jeigu suteikia įstaiga lankstumą, autonomiją – spręsti, padėti ir priimti sprendimus, yra labai įdomu, nes gali padaryti pokytį galbūt norimą žmogui. Svarbu, kad tą pokytį norėtų pats žmogus patirti, o tai nebūtų primesta iš specialisto, kaip matančio kažkokį jo gyvenimo kelią, perspektyvą, kad nebūtų tai primesta (interviu su Vilija, 2024 m. kovo 4 d.).

3 PAV. ASMENŲ SU INTELEKTO NEGALIA ĮGALINIMAS

Pastaba. parengta autorės, remiantis tyrimo duomenimis)

Lengvai suprantamos kalbos nauda. Lengvai suprantama kalba kaip komunikacijos priemonė naudinga dirbant su žmonėmis su intelekto negalia, o šios priemonės teikiama naudą pastebi ir tyrimo dalyviai. Socialinės darbuotojos vartoja lengvai suprantamą kalbą arba vaizdinius išteklius, pavyzdžiui, korteles su užduotimis ir atsakomybėmis, vizualinių emocijų korteles, biuletenius su nuotraukomis, kurie padeda paslaugos gavėjams dalyvauti ir išreikšti nuomonę, net jei jie negali skaityti ar rašyti. Šios specialistės taip pat stengiasi geriau suprasti

savo klientus, bendraudamos su jais ilgą laiką, siekdamos sužinoti, kas jiems svarbu ir kaip geriau patenkinti jų poreikius bei norus. Tai leidžia žmonėms su intelekto negalia jaustis labiau įtrauktiems ir suprasti, kad jų balsas yra svarbus:

Kaip yra, didžioji dalis mūsų klientų negeba skaityti ar rašyti, tai irgi yra biuleteniai, yra su norinčių kandidatuoti nuotraukomis ir jie eina, ir balsuoja, nes jie vizualiai tai pažįsta savo draugus. Tai irgi tokia palengvinti, jie patys išsirenka, jie patys atstovauja, patys išsako, patys formuoja (interviu su Vaiva, 2024 m. vasario 28 d.).

Planavimas. Kasdienybės planavimas yra neišvengiama socialinio darbo dalis. Kasdienybė, dirbant su žmonėmis su intelekto negalia, kaip galima pastebėti iš socialinių darbuotojų – tai nuolatinis bendravimas, jų nuomonių ir poreikių išklausymas bei skatinimas aktyviai dalyvauti. Tyrimo dalyvė Danutė akcentuoja bendravimo ir pasiūlymų priėmimo svarbą, todėl skatina žmones su intelekto negalia aktyviai dalyvauti veiklose ir planavime. Ji taip pat pabrėžia jų poreikių ir norų supratimą bei įtraukimą į įvairias veiklas:

Bet ir jiems, kad kalbėtų, mes visąlaik to norim ir irgi pravedame penktadienį, po savaitę visos – kaip tu jauteisi, kas tau gerai buvo, ką norėtum, kad planuotumėte kitą savaitę. Mes tikrai juos kalbinome, kalbamės, išklausome ir pamokome (interviu su Danute, 2024 m. vasario 19 d.).

Darymas kartu. Darbas su žmonėmis, turinčiais intelekto negalią, suteikia daugybę galimybių įgalinti juos, skatinti saviraišką ir bendradarbiavimą. Tai galima pastebėti iš socialinių darbuotojų pateiktų pavyzdžių. Socialinė darbuotoja Sonata pabrėžia mokymosi proceso svarbą, pasitelkdama konkretų laiptų plovimo pavyzdį, akcentuoja individualų požiūrį į mokymąsi ir pasitikėjimo skatinimą:

Galiu paaiškinti labai paprastu pavyzdžiu su mūsų vienu vaikinu. Labai, kai mokėmės plauti laiptus – tu turi išmokti plauti švariai laiptus. Yra tavo tikslas pagrindinis išmokti švariai plauti laiptus. Tai, ką tu darai, tai pirmas žingsnis yra tai, kad tu pats parodai, kaip tuos laiptus reikia išplauti, tu turi parodyti, jisai turi vizualiai pamatyti, kaip tai yra daroma. Jisai pamato, tu išplauni tuos laiptus, jisai pamato – duosi šepetį, su tuo bandai plauti – aš esu šalia, plauname kartu, dviese. Antras žingsnis – plauname dviese. Plauna, viskas tvarkoje, tu jam sakai: „Va tu čia plauk, tą darykim, taip“ – tu jam viską aiškini, bet jisai dirba. Trečias žingsnis – „nu plauk“,

bet tu stebi, nė žodžio nepasakai, jisai jau savarankiškai, kaip išeina, taip išeina. Yra ketvirtas žingsnis. Dabar aš galvoju taip, ketvirtas žingsnis yra tai, kad tu sustoji ir pasižiūri, kaip tai padaryta, ir abu aptariate, kaip tai yra padaryta. Pasižiūri, sakai: „Tu išplovei tik per vidurį, visi kampai yra nešvarūs.“ Tai dabar penktas žingsnis – mokomės plauti. Mokomės plauti dabar kampus, ir vėl viskas iš naujo, kol išmokta (interviu su Sonata, 2024 m. vasario 29 d.).

Įsiklausymas į jų norus. Atliekant šį tyrimą buvo pastebėtas ir socialinių darbuotojų dažnas noras įsiklausyti į paslaugos gavėjus – žmones su intelekto negalia. Visos šios patirtys išryškino žmonių su intelekto negalia aktyvų dalyvavimą ir įsitraukimą į sprendimų priėmimą, kuris grindžiamas jų individualiais poreikiais ir pageidavimais. Socialinės darbuotojos pabrėžė žmonių su intelekto negalia laisvę ir gebėjimą rinkti, kad jų balsas yra labai svarbus planuojant ar organizuojant veiklas. Pačios specialistės geba prisitaikyti prie lankytojų kintančių nuotaikų ir poreikių, bei siekia užtikrinti, kad paslaugos gavėjai jaustųsi vertinami ir išgirsti:

Tai jie renkasi. Jeigu, pavyzdžiui, vyksta, tarkime, kalėdinė mugė, visi ruošiasi darbelius, dalyvauti ir ten uždirbtus tuos pinigėlius per kalėdinę mugę, paskui jie kartu ir sprendžia: „Tai ką mes darysim, ką kur nori?“ Ten vienas pasiūlo: „Tai gal mes į kino teatrą, gal į boulingą, gal dar kažkur?“ Tų variantų prisako ir tada visi balsuoja – tai kur mes keliaujame. Jie patys dalyvauja sprendimų priėmime, mes kaip tik stengiamės įgalinti, kad jie gebėtų pasirinkti (interviu su Vaiva, 2024 m. vasario 28 d.).

Tai man visada norėtusi, kad daugiau reikštųsi žmonės ir sakytų, kaip yra iš tiesų. Kartais, aišku, gali tai nepatikti tą, ką išgirsi, bet geriau tiesa negu užslėptas melas kažkoks ar nenuoširdumas. Tai, sakyčiau, man norėtusi, kad daugiau būtų daugiau reikšmės (interviu su Vilija, 2024 m. kovo 4 d.).

Susirinkimai. Atlikus tyrimą pastebėta, kad žmonėms su intelekto negalia įsitraukti į sprendimų priėmimą ir būti savarankiškiems padeda organizacijose rengiami susirinkimai. Tai suteikia šiems žmonėms galimybę pasidalyti savo nuomone ir išreikšti pageidavimus:

Taip, taip, taip, taip, tai ir yra tie susirinkimai. Ir gyvenimo namai turi atskirai, ir dirbtuvės turi atskirai ir yra. Ir per metus vienas ar du, kur yra kartu (interviu su Veronika, 2024 m. vasario 21 d.).

Nugalinimas

Nugalina tėvai. Iš tyrimo rezultatų matyti, kad socialinės darbuotojos dažnai teigia, jog prie žmonių su intelekto negalia nugalinimo prisideda tėvai. Darbuotojų patirtys atskleidžia svarbius iššūkius, su kuriais jos susiduria dirbdamos su tėvais. Tyrimo dalyvės pabrėžė, kad dažnai mato tėvų hiperglobą, todėl svarbu žmones su intelekto negalia įgalinti ir parodyti tėvams, kad jų vaikai taip pat gali būti savarankiški, nenuvertinti jų gebėjimų:

Dažnai būna, tie žmonės yra per daug „hiperužgloboti“, nugalinti. Čia vyksta darbas su tėvais, kad parodyti tiems tėvams, kad jie nėra tokie jau silpni, jie daug ką gali patys, gali išsakyti savo nuomonę, gali savarankiškai atlikti, gal ne taip, kaip mes ten idealiai, kokybiškai kažką, bet jie gali (interviu su Vaiva, 2024 m. vasario 28 d.).

Nugalina socialinis darbuotojas ir sistema. Tyrimo metu išryškėjo pačių socialinių darbuotojų požiūris arba socialinės sistemos požiūrio spragos į žmonių su intelekto negalia gebėjimus ir įgalinimą. Pasak socialinių darbuotojų, žmonės su negalia gali būti įtraukti, bet negali būti iniciatoriai organizuodami veiklas. Jie teigė, kad yra nusistatę prieš žmonių su intelekto negalia iniciatyvumą. Svarbu ieškoti alternatyvių būdų įtraukti žmones su negalia į veiklas, atsižvelgiant į jų gebėjimus, nes dažnai šie būna įpratę, kad viskas padaroma už juos. Šį požiūrį vertėtų keisti:

Aš matau, kad tiesiog iš situacijos nepakeisti situaciją visiškai arba ten nurašyti žmogų, arba ten: „Eik pailsėk“, o tiesiog ieškoti kitų sprendimo būdų. Aš matau, kad kartais bičiuliai įpratę tokie, kad už juos vos ne viską padarys, ir aš kartais, aišku, pakovoju, vyksta pokalbis, vyksta paaiškinimas, nes visada mes su paaiškinimais, kodėl, kad čia nauda tau, čia ne man. To ir siekiame, kad ateini į centrą ir būsi poilsio kambaryje – tai kokia nauda, gal kažką, kito sprendimo paieškai, kad tau būtų naudos (interviu su Gintare, 2024 m. kovo 2 d.).

Aptariant visas šias kategorijas galima pastebėti, kad žmonių su intelekto negalia savarankiškumo bruožai, remiantis skirtingų socialinių darbuotojų patirtimi, akcentuojami įvairiais aspektais, pavyzdžiui, kai paslaugų gavėjai veikia atsakingiau ir imasi iniciatyvos, prisiima užduočių bei papildomo palaikymo, jie tampa savarankiškesni. Be to, stebima,

kaip žmonės su intelekto negalia suvokia darbo sąvoką ir atsakomybę, kaip išmoksta laikytis dienos ritmo ir dalyvauja įvairiose veiklose bei projektuose.

Socialinės darbuotojos pabrėžia, kad svarbu leisti žmonėms su intelekto negalia patiems priimti sprendimus ir dalyvauti veiklose, o ne daryti tai už juos arba primesti jiems viską. Taip pat matyti, kaip svarbu duoti paslaugų gavėjams laisvės ir palaikyti, kad jie galėtų išmokti būti savarankiški ir pasitikėti savimi.

Deja, bet išryškėja ir kai kurie nugalinimo aspektai, kurie dažniausiai pasireiškia per tėvų hiperglobą, arba tai užsilikusios senos, institucinės socialinės sistemos padariniai. Vis dėlto išanalizavus tyrimo dalyvių patirtis galima daryti išvadą, kad svarbu skatinti žmones su intelekto negalia dalyvauti veiklose, leisti jiems pasirinkti ir priimti sprendimus, taip ugdamą jų savarankiškumą ir siekiant aktyvaus įsitraukimo į visuomenę.

IŠVADOS

1. Remiantis žmogaus teisių perspektyva galima pastebėti, jog santykio kūrimas, atvirumas ir pasitikėjimo svarba leidžia socialiniams darbuotojams efektyviai bendrauti ir dirbti su žmonėmis su intelekto negalia. Tinkamos atmosferos kūrimas skatina saugią, priimančią, motyvuojančią dirbti ir gyventi savarankiškai aplinką bei asmeninį augimą. Socialinių darbuotojų gebėjimas adaptuotis ir tobulėti, siekiant geriau patenkinti paslaugos gavėjų poreikius, kaip ir ribų nustatymas, atsakomybės prisiėmimas, yra svarbūs veiksniai, užtikrinantys veiksmingą ir profesionalų darbą. Vis dėlto yra išteklių ribotumas ir sunkumų, susijusių su darbo krūviu ir pertekliniu žmonių su intelekto negalia skaičiumi organizacijose. Svarbu didinti darbuotojų skaičių, siekiant užtikrinti kiekvienam kokybišką individualų dėmesį. Taigi, būtina skatinti žmones su intelekto negalia dalyvauti veiklose, leisti jiems priimti sprendimus, siekti jų savarankiškumo ir aktyvaus įsitraukimo į visuomenę, atsižvelgiant į jų teises ir individualius poreikius.

2. Iš kritinės teorijos perspektyvos galima pažymėti, kad minėti principai ir praktikos, nors ir svarbūs, taip pat atskleidžia tam tikras

struktūrinės ir socialinės problemos. Nors atvirumas ir santykių kūrimas yra svarbūs, reikia atsižvelgti į tai, kad šie santykiai gali būti susiję su jėgos dinamika, socialiniai darbuotojai gali turėti įtakos ir valdžią, todėl svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad šie santykiai gali būti nelygia-verčiai. Taip pat, nepaisant pastangų skatinti savarankiškumą, paslaugų gavėjams priimti sprendimus, jie gali likti priklausomi nuo institucinės struktūros ar socialinių darbuotojų galios pozicijos. Atlikus tyrimą paaiškėjo, jog labai trūksta individualios pagalbos tiek žmonėms su intelekto negalia, tiek jų globėjams. Taigi, žvelgiant iš šios perspektyvos, nors siekiama skatinti žmonių su intelekto negalia dalyvavimą ir savarankiškumą, struktūrinės ir institucinės kliūtys dažnai neleidžia siekti šių tikslų, todėl būtina ne tik skatinti individualius pokyčius, bet ir kritiškai vertinti arba keisti esamas struktūras, siekti didesnio socialinio teisingumo ir lygybės.

3. Taigi, įvertinus tyrimo rezultatus, galima teigti, jog socialiniai darbuotojai įvairiais būdais įgalina žmones su intelekto negalia spręsti bei savarankiškai gyventi: kuria sąmoningą, empatišką ir saugią aplinką; stiprina pasitikėjimu grįstus santykius ir mokosi vieni iš kitų; palaiko profesionalius santykius ir nustato aiškias ribas; skatina savarankiškumą, leisdami prisiimti atsakomybę; įtraukia į sprendimų priėmimą ir visuomenės veiklas; palaiko ir suteikia laisvės mokytis būti savarankiškiems; atpažįsta nugalinimo (pvz., hiperglobos) aspektus ir juos mažina.

LITERATŪRA

1. Adomaitytė-Subačienė, I. (2019). *Socialinio darbo kokybės konstravimas kliento įgalinimo perspektyvoje*. Vilniaus universiteto leidykla. Prieiga per internetą: <https://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:36479377/datastreams/MAIN/content>
2. Bitinas, B., Rupšienė, L., ir Žydžiūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė, 113–117.
3. Blackmore, T., and Hodgkins, S. L. (2012). Discourses of Disabled Peoples' Organisations: Foucault, Bourdieu and Future Perspectives. *Disability and*

- Social Theory*, 70–87. London: Palgrave Macmillan UK. Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1057/9781137023001_5
4. Brants, L., van Trigt, P., and Schippers, A. (2016). Handicap in Nederland. In G. Van Hove, A. Schippers, M. Cardol and E. de Schauwer (eds.), *Disability Studies in de Lage Landen [Disability Studies in the Low Countries]* (pp. 320–33). Antwerp, The Netherlands, Garant.
 5. Denzin, N. K., and Lincoln, Y. S. (1994). *Handbook of Qualitative Research*. Sage Publications. Prieiga per internetą: [https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=AIRpMHgBYqIC&oi=fnd&pg=PP1&dq=5.+DENZIN,+N.K.,+LINCOLN,+Y.S.+\(1994\).+Handbook+of+Qualitative+Research.+Sage+Publications.&ots=kqzMDIiAod&sig=8rtDTZeWzfk1_YQQZ-p_uzS-Aok&redir_esc=y#v=onepage&q=5.%20DENZIN%2C%20N.K.%2C%20LINCOLN%2C%20Y.S.%20\(1994\).%20Handbook%20of%20Qualitative%20Research.%20Sage%20Publications.&f=false](https://books.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=AIRpMHgBYqIC&oi=fnd&pg=PP1&dq=5.+DENZIN,+N.K.,+LINCOLN,+Y.S.+(1994).+Handbook+of+Qualitative+Research.+Sage+Publications.&ots=kqzMDIiAod&sig=8rtDTZeWzfk1_YQQZ-p_uzS-Aok&redir_esc=y#v=onepage&q=5.%20DENZIN%2C%20N.K.%2C%20LINCOLN%2C%20Y.S.%20(1994).%20Handbook%20of%20Qualitative%20Research.%20Sage%20Publications.&f=false)
 6. Epstein, L. (1999). The Culture of Social Work. In S. Adrienne, A. I. Chambon, L. Epstein (eds.), *Reading Foucault for Social Work* (pp. 3–27). New York: Columbia University Press.
 7. Gaižauskaitė, I., ir Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai: kokybinis interviu*. Vilnius: Registrų centras. Prieiga per internetą: <https://repository.mruni.eu/handle/007/16724>
 8. Genienė, R. (2021). *Socialinių paslaugų vystymas ir teikimas psichosocialinę negalią turintiems asmenims stacionarių globos institucijų pertvarkos perspektyvoje*. Daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/vu.thesis.166>
 9. Gudelytė, U., ir Ruškus, J. (2019). Padėk man nuspręsti: socialinio darbuotojo vaidmuo teikiant pagalbą intelekto negalią turintiems asmenims priimant sprendimus. *Socialinis Darbas. Patirtis ir metodai*, 23(1), 11–50. Prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/b76f3321-9044-4dc8-94ec-5e274466c05e/content>
 10. Irene, Y. N. (2014). New Social Work Definition, New Research Opportunities, New Perspectives. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development*, Vol. 24(3). Prieiga per internetą: <http://dx.doi.org/10.1080/02185385.2014.948982>
 11. Jungtinių Tautų asmenų su negalia teisių konvencija ir jos Fakultatyvus protokolais. (2006). *Valstybės žinios*, 2010, Nr. 71-3561, galioja nuo 2010-09-17. Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882>
 12. Lietuvos negalios organizacijų forumas. (N. d.). *Daugiau pažinimo – mažiau sutrikimo*. Prieiga per internetą: <https://www.lnf.lt/projektai/sutrikimo-pazinimas/>

13. Malinauskas, G., and Kalpokienė, K. (2023). I can, just let me decide: a supported decision making case study. *Socialinis darbas: patirtis ir metodai / Social Work: Experience and Methods*, 29(1), 29–60. Prieiga per internetą: <https://ejournals.vdu.lt/index.php/SWEM/article/view/4233>
14. Naujanienė, R., Motiečienė, R., Mažeikienė, N., Varžinskienė, L., ir Ruškus, J. (2016). *Organizacijos kultūra, tikslai ir vertybės: socialinės paslaugas senyvo amžiaus žmonėms teikiančių įstaigų personalo perspektyva*. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/STEPP/article/view/9819/7638>
15. Neuman, R., and Bryen, D. N. (2021). Dare to Dream: The Changing Role of Social Work in Supporting Adults with Intellectual and Developmental Disabilities. *British Journal of Social Work*, 52(5), 2613–2632. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab195>
16. Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. SAGE Publications. Newbury Park London New Delhi.
17. Rollins, W. (2019). Social Worker Client Relationships: Social worker perspectives. *Australian Social Work*, 73(4), 395–407. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1080/0312407x.2019.1669687>
18. Rupšienė, L. (2007). *Kokybinių tyrimų duomenų rinkimo metodologija*. Klaipėdos universitetas. Prieiga per internetą: https://www.researchgate.net/publication/323497804_Kokybiniu_tyrimu_duomenu_rinkimo_metodologija
19. Ruškus, J. (2020). Grupinio gyvenimo namuose daugiau žmogaus teisių neatsiranda. *Socialinis darbas. Patirtis ir metodai*, 25(1), 113–119. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.7220/2029-5820.25.1>
20. Ruškus, J. (2021). *Negalia yra žmogaus teisių sistema. Ką išipareigojo mūsų valstybė?* Prieiga per internetą: <https://manoteises.lt/straipsnis/negalia-yra-zmogaus-teisiu-tema-ka-isipareigojo-musu-valstybe/>
21. Ruškus, J., Mažeikienė, N., Naujanienė, R., Motiečienė, R., ir Dvarionas, D. (2013). *Igalinimo samprata socialinių paslaugų kontekste*. Prieiga per internetą: https://vdu.primo.exlibrisgroup.com/permalink/370LABT_VMU/r5q5a4/alma994503966107036
22. Smart, J. (2004). Models of disability: The juxtaposition of biology and social construction. In T. Riggart & D. Maki (eds.), *Handbook of rehabilitation counseling* (pp. 25–49). New York, Springer.
23. Wehmeyer, M. L., and Bolding, N. (1999). Self-determination across living and working environments: a matched-samples study of adults with mental retardation. *Mental Retardation*, 37, 353–363.
24. Žydzūnaitė, V., ir Sabaliauskas, S. (2017). *Kokybiniai tyrimai: principai ir metodai*. Vadovėlis socialinių mokslų studijų programų studentams. Vilnius: Vaga, 15–332.

VIRGINIJA MATULAITYTĖ

KAUNAS L'ARCHE COMMUNITY, ASSOCIATION, LITHUANIA

EMPOWERING PRACTICE OF SOCIAL WORKERS IN HELPING PEOPLE WITH INTELLECTUAL DISABILITIES TO SOLVE (THEMSELVES) AND LIVE INDEPENDENTLY

SUMMARY

Lithuania's ratification of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities in 2010 is a commitment to protect the dignity and respect of people with disabilities and to ensure their equal rights. This document commits to concrete actions at national level, making social workers an important participant in ensuring the rights of people with disabilities in this area. Subject of the study: social workers' practices in supporting people with intellectual disabilities in decision-making and independent living; Aim of the study: to identify the practical experiences of social workers in working with people with intellectual disabilities; Objectives of the study: To describe the perspectives of people with disabilities in decision-making and independent living, using a human rights perspective; To reveal the types of social work practice with people with intellectual disabilities from the perspective of critical theory; To investigate how social workers empower people with intellectual disabilities to live independently and to make decisions for themselves; To collect data, the interview method was used (narrative-biographical in the form of a semi-structured interview). Criterial sampling was used to include participants in the study. The interviews were conducted with 9 people: social workers. The data collected in the interviews were analysed partly through grounded theory thematic analysis of qualitative data – text coding, sub-coding, sub-categorisation of sub-categories into main categories, interpretation of the information obtained during the research and the creation of concept maps based on the data.

The analysis of the data revealed that social workers empower people with intellectual disabilities to make decisions and live independently in some ways: Promoting awareness, empathy, and the ability to accept others by creating an enabling environment; Building trust between social workers and service users over time; Maintaining a professional relationship and setting boundaries; Social workers promote the traits of autonomy in service users; Social workers ensure that people with intellectual disabilities

participate in decision-making and activities; Emphasis is placed on giving service users the freedom and support they need to learn independence and self-reliance; Social workers identify potential defeating aspects, such as parental “hyper-protection” or the effects of the institutional social system and seek to address them and ensure their independence and active participation.

Keywords: *Empowerment, Social workers, Person with intellectual disability.*